

Frans van Brederode veroverd Rotterdam, in 1488. Bladz. 157.

1. Achttiende-eeuwse prent van de inname van Rotterdam door jonker Frans van Brederode (1488), S. Fokke. Collectie Rijksmuseum)

Plunderende Hoeken op zoek naar buit

De inname van Geertruidenberg in 1489 en het brandschatten van het Land van Breda

door

Wouter Loeff

Op een koude novembervnacht in 1488 dreven een aantal schepen de Maas op. Als lading vervoerden ze een markante mix van politieke bannelingen, opportunistische edellieden en ruwe avonturiers. In alle stilte meerden ze aan in Delfshaven. Ze stonden onder leiding van een jonge jonker, Frans van Brederode. Gebruikmakend van de duisternis, trokken hij en zijn mannen op naar Rotterdam. Ze klommen over de muren en bezetten strategische punten in de stad. Ze ontmoetten vrijwel geen weerstand. Met het aanbreken van de dag, begon een nieuw hoofdstuk in een eeuwenlang boek over de strijd om de macht in Holland. De Jonker Fransenoerlog was begonnen.¹

De Jonker Fransenoerlog is een obscure oorlog. Eén straat in Rotterdam, de Jonker Fransstraat, herinnert aan deze strijd. En als Thea Beckman de oorlog niet als decor had gebruikt in een van haar boeken, had misschien niemand meer van jonker Frans en zijn onderneming gehoord.² Ook in de geschiedschrijving is er weinig aandacht voor.³ Dat deze oorlog is vergeten is niet helemaal terecht. Voor de Hollandse geschiedenis is het een interessante periode, omdat deze oorlog het einde markeerde van een eeuwenlange partijstrijd tussen Hoeken en Kabeljauwen. De overgang van de Late Middeleeuwen naar de Vroegmoderne tijd.

Voor de geschiedenis van het gebied dat we nu kennen als Noord-Brabant is het eveneens interessant, omdat in deze tijd duidelijk wordt hoe heren en steden opereerden onder het Bourgondisch-Habsburg gezag. Voor Jan II van Glymes, zijn familie en zijn stad Bergen op Zoom was het uitbreken van de oorlog bijvoorbeeld aan de ene kant een bedreiging, omdat de opstandelingen de handel en in het bijzonder de scheepvaart verstoorde.⁴ Aan de andere kant bood het hem en zijn zonen de mogelijkheid om zich te onderscheiden als steunpilaar van de aartshertog, Maximiliaan van Oostenrijk en zo hun maatschappelijke en materiële positie te verbeteren.⁵ En steden als 's-Hertogenbosch mochten later voor de militaire ondernemingen betalen.⁶

Daarnaast kan het bestuderen van deze periode inzicht geven in opstanden aan het einde van de vijftiende eeuw. In dit artikel wil ik specifiek ingaan op één onderdeel van deze obscure oorlog. Een periode van net geen maand, wanneer de Hoeken het Hollandse Geertruidenberg innemen en bezetten. Van daaruit plunderen ze het Land van Breda. Waarom werd de stad ingenomen? En wat waren de consequenties voor Geertruidenberg?

Onderzoeksrichtingen

Om de situatie in het laat-vijftiende-eeuwse Geertruidenberg te begrijpen, is het nodig om even stil te staan bij recent onderzoek. De laatste jaren heeft onderzoek naar laatmiddel-

eeuwse opstanden het traditionele beeld van een strijd tegen de staat achterhaald.⁷ Tegenwoordig zien historici laatmiddeleeuwse/vroegmoderne opstanden als *polycentrisch*, niet per se tegen de staat, wat sowieso een complex begrip is in de Bourgondisch-Habsburgse periode, maar onderdeel van een ingewikkeld politiek spel.⁸ Dat was ook het geval met de Jonker Fransenoerlog. Concreet betekende dat voor de jonker Fransenoerlog dat Frans van Brederode niet streed voor onafhankelijkheid, maar voor herverdeling van macht binnen bestaande structuren.

| Wat was er aan de hand?

Eind vijftiende eeuw wankelde de Bourgondisch-Habsburgse macht. Maximiliaan van Oostenrijk, de facto heerser over de Nederlanden, werd gevangengenomen in Brugge en in de Lage Landen ontstonden op verschillende plekken opstanden. Vanuit Sluis wierp Filips van Kleef, heer van Ravenstein, zich op als leider van de opstandelingen, maar zijn invloed was beperkt. In Holland zagen enkele edelen de kans om de Hoekse zaak nieuw leven in te blazen. Gedurende de veertiende en vijftiende eeuw streden de Hoeken tegen de Kabeljauwen om de macht in Holland.⁹ Waarom ze precies voor deze namen kozen is niet bekend. Overigens betekende ‘partij’ destijds iets anders dan nu. Tegenwoordig denken we misschien aan politieke partijen, met een ideologische basis en een partijprogramma. In de veertiende en vijftiende eeuw was dat heel anders. De partijen van toen waren eerder een losse alliantie van (adelijke) families.¹⁰

Tijdens haar strijd tegen Bourgondische hertog Filips de Goede in het eerste kwart van de vijftiende eeuw kon Jacoba van Beieren rekenen op steun van de Hoeken. Ook in Geertruidenberg had zij bondgenoten.¹¹ Zij verloor echter de strijd en sinds die tijd werden de Kabeljauwen steeds dominanter. Belangrijke posities zoals het stadhouderschap, maar ook op het niveau van stadsbesturen werden vaker aan Kabeljauwen toebedeeld, dan aan Hoeken. Dat leidde tot spanningen en conflicten, waarvan de laatste uitbarsting rond 1480 was neergeslagen.¹²

De ontevreden Hoeken roken hun kans in 1488 en togen naar Leuven om een jonge telg van de familie Brederode op het schild te hijsen. Deze jonker Frans was lid van de Hoekse familie bij uitstek. Vanuit Leuven trok de twintiger naar Sluis om daar door Filips van Kleef tot stadhouder van Holland te worden benoemd. Vanuit daar gingen ze scheep om op 18 november aan land te gaan in Delfshaven om vervolgens Rotterdam in te nemen. Van daaruit teisterden de Hoeken de omgeving.

In de eerste maanden was Frans druk met de voorbereidingen op de belegering die ongetwijfeld zou komen. De vestingwerken werden verstevigd, het platteland geplunderd en mogelijke dorpen waar de vijand zich kon verschansen platgebrand. Om de vrede in zijn stad te bewaren stuurde hij enkele mannen op expeditie en die raakten slaags met de Kabeljauwen. Met wisselend succes, zo leden ze zware verliezen bij een mislukte aanval op Schoonhoven en ook Schiedam, belangrijk steunpunt voor de Kabeljauwen, wisten ze niet in te nemen. Maar overwegend leken de oorlogsgoden de Hoeken goedgezind.

Het duurde lang voordat Maximiliaan een leger op de been wist weet te brengen. De Hollandse steden stuurden uiteindelijk hun schutterijen en stadsmilities, gecombineerd met huurlingen uit Kleef, naar Schiedam en Overschie om zo de Hoeken in te dammen. Dit ging aanvankelijk niet volgens plan, mede omdat de huurlingen onbetrouwbaar bleken.¹³ In het voorjaar van 1489 ontstonden er problemen voor het Hoekse kamp: het omliggende platteland was leeggeplunderd en de voorraden raakten op.

De Rotterdamse Hoeken leken een bepaald stramien te hebben ontwikkeld voor dit plunderen. Eerst werden er plundertochten georganiseerd die met veel geweld en kabaal gepaard gingen, waardoor er angst ontstond. Vervolgens werd er onderhandeld met vertegenwoordigers van desbetreffende stad, dorp of abdij voor het afkopen van nog meer brandschatting. Frans van Brederode had een voorkeur voor maandelijksse betalingen, zo bleek uit de onderhandelingen met Den Haag. Toen de Hagenaars in april probeerden om de maandelijksse last te verkleinen door in één keer een groot bedrag te betalen, wees Frans dit resoluut af. Er zijn verschillende voorbeelden te vinden van dit soort afspraken. Naast Den Haag werden er bijvoorbeeld afspraken gemaakt met de abdij van Rijnsburg en Vlaardingingen.¹⁴

Wanneer we kijken naar welke steden de Hoeken probeerden in te nemen, dan blijken dat allemaal steden te zijn waarvan de krijgsraad van Van Brederode verwachtte dat ze steun zouden krijgen van binnenuit.¹⁵ In deze strategie past ook de inname van Geertruidenberg. Hollands oudste stad kende een Hoeks verleden. In de strijd van Jacoba van Beieren koos de stad haar kant, maar werd uiteindelijk ingenomen. Hulp vanwege Hoekse sympathieën onder de Bergenaren werd, gezien het verloop van de inname hieronder, waarschijnlijk verwacht maar zeker is dat niet. In aanslagen op andere steden tijdens de Jonker Fransenoerlog speelde hulp van binnenuit een cruciale rol. Alleen steden waar hulp te verwachten was binnen de muren werden aangevallen.

2. Geertruidenberg omstreeks 1590, gezien vanaf het water. (Brabants Historisch Informatiecentrum)

Daarnaast lag de stad gunstig ten opzichte van het relatief rijke – want nog niet geplunderde – Land van Breda. In 1489 was de Nassaustad vanuit Geertruidenberg te voet in ongeveer drie-en-half uur te bereiken.¹⁶ De afwezigheid van de krijgsvantheer van Breda, Engelbrecht van Nassau, kan ook mee hebben gespeeld. Hij zat gevangen in Frankrijk nadat een eerdere campagne op een nederlaag was uitgelopen.¹⁷

Op 30 maart 1489 voeren Jan van Naaldwijk, Frederik van Zevender en Jan van Kroonenburg met achthonderd man uit de haven van Rotterdam richting Geertruidenberg. 's-Nachts dreven ze langs Dordrecht, een Kabeljauwse stad, om op 31 maart voor de waterpoort van Geertruidenberg te verschijnen. Ze storten zich op de poort met bijlen en gebruikten de masten van hun schepen als stormrammen, zo verhaalt een kroniek.¹⁸ De poort zwaaide open en de mannen rukten op naar de kerk en het stadhuis. Dat gebouw namen ze in zonder slag of stoot, waarschijnlijk vanwege de Hoekse sympathieën van de

Bergenaren. De Bergenaren hoefden geen schatting te betalen, maar moesten wel helpen bij herstelwerkzaamheden aan de vesting.

In Bergen op Zoom leidde de inname tot grote onrust, zo blijkt uit het archief van de schepenbank. De schepenen hadden al eerder een brief gestuurd naar Hulst om uitgeleende soldaten terug te laten keren, *om dair mede het plat lant van Berghen, dwelc bij den voirscreven sente gertrudenberghe gelegen is te beschudden*.¹⁹ En aan Delft werden eerder uitgeleende schepen teruggevraagd. In de brief komen we iets meer te weten over de angsten van de schepenen van Bergen op Zoom. Ze schreven dat ze dagelijks van 'vrienden' hoorden dat Filips van Kleef een leger aan het verzamelen was om door het Kwartier van Antwerpen te trekken, en/of door het land van Bergen, door Steenberg en Oudenbosch om vervolgens het door *brande, roove en de anderssins gheellic te destrueeren*.

Die angsten bleken ongegrond, want de Hoekse bende had zijn zinnen gezet op het Land van Breda. Op Witte Donderdag, in 1489 viel dat op 16 april, trokken ze door een aantal niet bij naam genoemde dorpen rondom Breda, *al rovende en brandschattende alles dat ze bereyken konden*.²⁰ De drossaard van Breda liet dit echter niet zomaar gebeuren en riep een hoop boeren bijeen en wist een aantal plunderaars te verslaan en zelf gevangen te nemen. Deze gevangenen werden met zwaard of strop gestraft. Dit was echter een druppel op een gloeiende plaat.

Op Paasmaandag kwam het al tot een vergelijk. Aan beide kanten was de bereidheid om tot een verdrag te komen groot. Vanuit Breda wilde men de plunderingen afkopen om de schade zo snel mogelijk te beperken. De Hoeken wilden gauw een verdrag sluiten, aldus een kroniek, omdat er geruchten de ronde deden dat de hertog van Saksen met zijn leger naar Holland onderweg zou zijn. En dat Geertruidenberg de eerste stad was die hij zou belegeren. De hertog had zijn handen echter vol aan het neerslaan van de opstanden in Vlaanderen en in Zuid-Brabant.

Daarbij kreeg de hertog later hulp van Engelbrecht van Nassau, die inmiddels vrijgekocht was. De heer van Breda zou in 1492 Sluis, het laatste bolwerk van de opstandelingen, belegeren. Adolf van Nassau, een andere telg uit het Nassaugeslacht, voerde het commando over troepeneenheden in Holland. Net als de Glymes van Bergen op Zoom waren de Nassau's een belangrijke lokale bondgenoot van Maximiliaan. Dankzij vaak persoonlijke banden met leden van deze familie wist Maximiliaan de stormen die deze fase van zijn bewind kenmerkten, te doorstaan.

Ondanks de wederzijdse bereidheid, lukte het niet om tot een vergelijk te komen. Waarom het niet lukte, is helaas niet bekend. Een akkoord kwam er pas op 25 april. De afspraak was dat de Hoeken zich terugtrokken uit Geertruidenberg, en dat Breda in ruil daarvoor een bedrag van tweeduizend schilden en zestien stuivers betaalden. Op 28 april was het bedrag voldaan en met het vallende water vertrokken de Hoeken, hun boten volgeladen met 'roof en geld'. Zo kwam er een einde aan de bezetting van nog geen maand.

| Consequenties en einde van de oorlog

Wat waren de consequenties voor de inwoners van Geertruidenberg? Een interessante bron in het Nationaal Archief is een verdrag tussen de stad en Maximiliaan van Oostenrijk. Er was een vergelijkbaar verdrag met Rotterdam, eveneens uit 1489. De aartshertog stelde zich coulant op, ondanks het geringe verzet dat de beide steden hadden geboden tegen de Hoeken.²¹ Muren en poorten mochten blijven staan.

De buit van Breda kon de Hoekse bezetting van Rotterdam uiteindelijk niet helpen. De voorraden bleven langzaam leegraken en Hollandse steden kregen de verdediging op orde. Ook waren de gebieden die gemakkelijk te bereiken waren, al leegeplunderd. Daardoor ondernamen de Hoeken risicovolle ondernemingen, en dat leidde tot een grote nederlaag op de Lek. In juli 1489 was de situatie in Rotterdam zo nijpend dat jonker Frans de stad moest ruimen. Dat was nog niet het einde van de oorlog, want de Hoeken vertrokken naar Sluis en deden nog verschillende invallen. Pas in augustus 1490 werden de Hollandse opstandelingen definitief verslagen. De rebellen in Sluis hielden het langer vol, totdat ook zij in 1492 het hoofd moesten buigen.

Conclusie

De Hoekse en Kabeljauwse twisten vonden hun einde in de Jonker Fransenoerlog. Als we kijken naar de inname van Geertruidenberg, dan past die goed bij andere militaire expedities van de Rotterdamse Hoeken. De stad had een Hoeksgezinde factie en, gezien het gemak waarmee de stad viel, was deze vermoedelijk betrokken bij de inname. Daarnaast verschaft de stad toegang tot gebieden die nog niet waren 'afgeroomd'. Het verdrag waarmee de Hoeken uiteindelijk werden afgekocht doet denken aan de overeenkomst met bijvoorbeeld Den Haag. De inname van Geertruidenberg in 1489 was exemplarisch voor de Hoekse strategie tijdens deze laatste fase van de twisten.

-
- 1 J. H. W. Unger en W. Bezemer, *Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam deel II* (Rotterdam 1895) 68.
 - 2 T. Beckman, *Het Geheim van Rotterdam* (Rotterdam 1990).
 - 3 Louis Sicking constateert in zijn artikel over de Jonker Franses Oorlog dat er in Nederland weinig interesse is in opstanden vóór De Opstand. Zie L. Sicking, 'Opstand in Holland en Vlaanderen: De Jonker Fransenoerlog (1488-1490) in transregionaal perspectief', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 133 (2018) 28-56, aldaar 31, n14. Zie ook M.J. van Gent, *Pertijelike saken, Hoeken een Kabeljauwen in het Bourgondisch-Oostenrijks tijdperk* (Den Haag 1994) 375-389. Ook binnen de Brabantse heemkunde is er weinig aandacht voor. In het geval van Geertruidenberg is er meer geschreven over de troebelen van de Tachtigjarige Oorlog.
 - 4 C.J.F. Sloomans, *Paas- en Koudemarkten te Bergen op Zoom 1365-1565* (Tilburg 1985) 148-153.
 - 5 Zo neemt Cornelis van Bergen het ambt van admiraal over van de opstandige Filips van Kleef. Sloomans, *Paas- en koudemarkten*, 150.
 - 6 R. Van Zuijlen, *Inventaris der archieven van de stad 's-Hertogenbosch, deel 1*, (1863) p. 29, 1496, Kapittel 27.
 - 7 L. Sicking, 'Opstand in Holland en Vlaanderen: De Jonker Fransenoerlog (1488-1490) in transregionaal perspectief', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 133 (2018) 28-56
 - 8 P. Lantschner, 'Revolts and the Political Order of Cities in the Late Middle Ages', in: *Past & Present*, 2014, nr. 225, 3-46; S. Cohn, S., 'The "Modernity" of Medieval Popular Revolt', in: *History Compass*, 10 (2012) 731-741; J. Firnhaber-Baker, en D. Schoenaers, D., (red.), *The Routledge History Handbook of Medieval Revolt* (Londen 2017).
 - 9 Van Gent, *Pertijelike Sacken*.
 - 10 Toch waren de partijen zeker niet alleen een adellijke aangelegenheid, want ook (invloedrijke) burgers en het 'gewone' volk, identificeerden zich als Hoeks of Kabeljauws. Dat deden ze onder andere door het dragen van rode of grijze hoeden en in een enkel geval zelfs kousen met het wapen van een adellijke familie daarop. Zie Van Gent, *Pertijelike Sacken*, 407-428.
 - 11 Dit is een venster geworden in de Canon van Geertruidenberg: <https://canon-geertruidenberg.nl/category/hoeksen-en-kabeljauwse-twisten>.
 - 12 Van Gent, *Pertijelike Sacken*, 125.
 - 13 In februari 1489 deden zij een poging om Schiedam over te leveren aan de Hoeken. J.J. Mak, 'Een onbekend rederijersspel over de mislukte aanslag op Schiedam in 1489', in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 66 (1949) 285-304.
 - 14 Willem van der Sluys, 'Verhaal van den Jonker Fransenoerlog (1509)', in: Johan Unger en Willem Bezemer (red.), *De oudste kronieken en beschrijvingen van Rotterdam en Schieland. Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam ii* (Rotterdam 1895), 121-124, kapittel 22.
 - 15 Schoonhoven (1488), Schiedam, en Leiden (1489) zijn hier voorbeelden van.
 - 16 <https://www.landesgeschichte.uni-goettingen.de/handelsstrassen/map.php>
 - 17 S. Drossaers, *Het archief van den Nassauschen domeinraad*, regeest 2179. Met dank aan Frans Gooskens voor deze observatie.
 - 18 Van der Sluys, 'Verhaal', kapittel 29, 129-131.
 - 19 Westbrabants Archief Bergen op Zoom, Archief van de stad Bergen op Zoom, 1397-1810, 5269, folio 250 verso; Sloomans, *Paas- en koudemarkten*, 150, 153.
 - 20 Van der Sluys, 'Verhaal', kapittel 29, 129-131
 - 21 Algemeen Rijksarchief Den Haag, archief van het Hof van Holland 479, folio 183. Pardon van Rotterdam: Algemeen Rijksarchief Den Haag, archief van het Hof van Holland 478, folio 181-183.